

ТМ	Г. XXIV	Бр. 1-2	Стр. 133 - 147	Ниш	јануар - јун	2000.
----	---------	---------	----------------	-----	--------------	-------

UDK 37:008+316.344

Оригинални научни рад

Примљено: 20.06.2000.

Миомир Ивковић

Филозофски факултет

Ниш

КУЛТУРА И ВАСПИТАЊЕ: ОДНОС ДВА ДРУШТВЕНА ПОДСИСТЕМА

Резиме

U radu sam u osnovnim crtama označio odnos između vaspitawa i kulture. Vaspitawe sam, pri tom, shvatio kao delovanje na ličnost, na njen razvoj i formiranje, kao trajno poboljšanje strukture psihičkih mogućnosti ličnosti. Na pojmovnom i pojavnom planu ono obuhvata obrazovanje kao proces prenošenja i sticanja znanja i proces razvijanja i formiranja raznovrsnih, neophodnih, veština i navika. Određuje, pak, kulture prepustio sam sociolozima kulture po kojima je ona složen je dinamički i društveno-istorijski uslovljen fenomen koji predstavlja sveukupnost odnosa iskustva i svesti neke prema materiji, duhu i svim istorijski nastalim proizvodima duha u društvenoj povesti i praksi neke društva... Dovedući ih u vezu, vaspitawe i kulturu vidim kao dva društvena podsistema. Njihov odnos označio sam kao međudnos dva funkcionalna dela društva. On je isprepleten i veoma kompleksan. Bez kulture nije moguće vaspitawe, kao što i kulture nema i ne bi bilo bez vaspitawa. Vaspitawem se razvija kultura u subjektivnom smislu. Ono podstiče i omogućuje razvoj kulture. Vaspitawe je posrednik između kulture i pojedinca. Ono je transmisiona sila između kulture i ličnosti. Bez obrazovawa kao permanentnog organizovanog i neorganizovanog sticanja i usvajanja znanja, znanja o kulturi i iz kulture ostala bi nedostupna neke.

Ključne reči: vaspitawe, kultura, kulturni kapital, akulturacija, enkulturacija, vrednosti.

I

1. Vaspitawe je te{ko jednostavno definisati. Ipak, u sada{wem trenutku teorije vaspitawa postoje, mawe-vi{e, usagla{eni, iako razuleni, kriterijumi za definisawe ovog pojma. Me|u usagla{enim kriterijumima su: 1. akcija ili delovawe, 2. institucija, 3. sadr`ina ili sadr`aj i 4. proizvod ili rezultat (Mialaret 1981:77-78), 5. sredstvo ili sistem sredstava, i 6. ukupnost svih wih. Sledstveno navedenom mogu}e je slede}e odre|ewe:

Vaspitawe je delovawe na li~nost, na wen razvoj i formirawe; ono je trajno poboq{avawe strukture psihi~kih dispozicija i wihovo trajno zadr`avawe kod svake li~nosti; za delovawe ono ima svoja sredstva, metode, oblike i sadr`aje.

Obrazovawe se, pak, sagledava kao u`e od vaspitawa. Prevla|uju}a je ona definicija obrazovawa u kojoj se izdvajaju dva strukturalna elementa: 1. preno{ewe i sticawe znawa, i 2. razvijawe i formirawe ve{tina i navika.

Obrazovawe je, tako, proces preno{ewa i sticawa znawa i proces razvijawa i formirawa raznovrsnih, ~oveku neophodnih, ve{tina i navika.

Znawa do kojih se dolazi obrazovawem ti~u se ~oveka i wegovog kosmosa. To su znawa: o prirodi i iz prirode, o dru{tvu i iz dru{tva i o ~oveku i wegovom mi{qewu. Ve{tine i navike su iz korpusa neophodnih, a takve su: higijenske, radne, kulturne, intelektualne, i druge. Znawa i vrednosti, ve{tine i navike, pretpostavka su, osnova i teme q za:

- ♦ trajno poboq{avawe strukture psihi~kih dispozicija i wihovo trajno zadr`avawe kod svake li~nosti, a pre svega za razvijawe umnih i sazajnih sposobnosti li~nosti, i
- ♦ izgra|ivawe osnove za formirawe pogleda na svet.

2. Vaspitawe je dru{tvena pojava i/ili sistem dru{tvenih pojava. Ono je, kako je obja{wavao Emil Dirkem (1973), "stvar dru{tva". Vaspitawe je deo je dru{tvene strukture, dru{tveni podsistem u globalnom dru{tvenom sistemu. Ono ne postoji van dru{tva, pa se i govori o "vaspitawu u dru{tvu". Vaspitawe je uslovqeno konkretnim dru{tvom koje ga razvija: ono je pod uticajem socijalne strukture odre|enog dru{tva. Ali, i vaspitawe uti~e na dru{tvo i wegov razvoj. Zato su vaspitawe i dru{tvo u korelaciji: nastaju i nestaju, uzdi`u se i padaju istovremeno.

Vaspitawe je istovremeno jedinstveno i mnogostruko. Ta wegova osobina prenesena je i na vaspitni sistem u celini. Nai-

me, vaspitawe je do izvesnog nivoa jedinstveno za sve pripadnike određenog društva, a od tog nivoa nadaće ono je raznoliko s obzirom na stalešku, klasnu i/ili slojnu strukturu društva. Otuđa i socijalne nejednakosti u vaspitawu. I onda kada ne bude više raznolikosti ili mnogostrukosti obrazovawa s obzirom na kaste, klase i slojeve, kada nestane ta nemoralna pojava, i onda je ostati jedna specifična raznolikost koje je uvek biti i koja je moralna, to je ona koja proističe iz raznolikosti profesija, iz podele rada, objašnjavao je Dirken (1973).

Vaspitawe je, tako je istovremeno, individualno i univerzalno (društveno) čineće. Individualitet vaspitawa osnovna je pretpostavka koncipirawa vaspitnog sistema, a univerzalitet vaspitawa pokazuje da vaspitni sadržaj, kao posredovawe u istorijskom iskustvu, sadrži bitnu dimenziju tradicije. Dakle, vaspitawe pojedinaca nemoguće je bez individualizacije pojedinaca i formirawa ličnosti. Samo pojedinac može učiti, i vaspitawe postoji samo za "nekoga", a ne za "nekoga"; drugačije, ono je za subjekte, a ne za objekte (Cifri 1990:20). U tom smislu, subjektivnost i socijalnost su bitne dimenzije vaspitawa.

Vaspitawe, zato što je za subjekte, zato što je usmereno na (detetovu i čovekovu) ličnost, doivotni je proces. Ostvaruje se na svim uzrastima, iako su mu mogućnosti različite imajući u vidu upravo uzrast. U periodu detinstava i mladosti razvija se i formira ličnost, a u periodu odraslosti preovlađuju elementi obrazovawa, svedenog na sticawe i usvajawe znawa. Upravo zato čovek današice je *homo educandus*.

Vaspitawe u toku celog života zasniva se na četiri stuba. Oni se mogu postaviti i kao četiri principa, ili se može reći da se vaspitawe organizuje oko četiri oblasti. Prvi je učewe za znawe. Reč je o osposobljavawu čiji je cilj usvajawe znawa, ali pre svega, ovladavawe sredstvima saznavaw. To znači učewe za učewe. Drugi je učewe za rad. Misli se na sticawe ne samo stručnih veština, već i mnogo čitih kao što su sposobnost snalažewa u mnogim situacijama i sposobnost za timski rad. To podrazumeva učewe za znawe u kontekstu različitog iskustva mladih. Treći je učewe za zajednički život. Ono podrazumeva razvijawe sposobnosti za razumevawe drugih ljudi i poštovawe nezavisnosti. Istovremeno ono znači osposobljavawe za duh poštovawa vrednosti pluralizma, uzajamnog razumevawa i zalagawa za mir. Četvrti je učewe za postojawe. Takvo učewe je usmereno na što bolji razvoj sopstvene ličnosti i njenih sposobnosti i što više mogućih raspolagawa. Povezano s tim, vaspitawe ne sme da zapostavlja bilo koji aspekt indivi-

dualnih potencijala: pam}ewe, mi { qewe, rasu| ivawe, ose}aj za lepo, fizi~ke sposobnosti i prirodne sklonosti za komunikaciju (Delor 1996:75-87).

Vaspitawe, posmatrano u istorijskoj perspektivi, imalo je emancipatorsku funkciju, ali je i savremeno vaspitawe usmereno na emancipaciju li~nosti. Ono je proces osloba|awa od predrasudnog mi { qewa, osloba|awa od dogmi, ali je i proces prevazi|a`ewa obrisa koje joj je dru { tvo postavilo.

Vaspitawe je istori~no, ili, kako se uobi~ajeno ka`e u pedagogiji, vaspitawe ima istorijski karakter. Dru { tvo svake prethodne istorijske epohe imalo je primereno vaspitawe. Ono se mewalo pod uticajem dru { tvenih promena odre|ene epohe, ali je i uticalo na takve promene.

Vaspitawe je generacijska dru { tvena pojava. Osnovni dru { tveni odnos u wemu je uticawe starijih generacija na mla|e generacije. Me|utim, postoji i obrnuti odnos - uticawe mla|ih generacija na starije. U stvari, vaspitawe je dvosmerni i vertikalni i horizontalni generacijski odnos. Tako|e, ono se ostvaruje i u vrlo razvijenom horizontalnom unutargeneracijskom odnosu. Unutar generacije, i starijih i mla|ih, postoji uticawe. Ovi odnosi uslovnjeni su, izme|u ostalog, i ~ovekovim do`ivotnim vaspitawem (obrazovawem).

3. Vaspitawe je delatnost. Ono je i ~ovekova i dru { tvena delatnost. U tom smislu, vaspitawe je ~ovekova *diferentia specifica*, jer u obliku u kome ga on razvija ne postoji kod drugih `ivih bi|a.

Vaspitawe je intencionalna delatnost. Ono se uvek odvija s namerom, intencionalno. Spontani uticaji, koji po svojoj prirodi i efektima imaju oznake vaspitawa, pripadaju { irem procesu - socijalizaciji.

Vaspitawe je po svojoj prirodi teleolo { ko. Teleolo { ki karakter vaspitawa, me|utim, ne treba me { ati ili dovoditi u istu ravan sa ciqem vaspitawa i pomo}u ciqa vaspitawa odre|ivati wgovu su { tinu, prirodu. Ciq je vaspitawu nametnut spoqa i determinisan je dru { tvom, ~ovekovom li~no { }u, filozofskim i drugim nau~nim shvatawima.

Vaspitawe je organizovana i sistematizovana delatnost. Po tome se ono i razlikuje od drugih nenamernih, slu~ajnih i nesvesnih uticaja i postupaka kojih ima u dru { tvu. U stvari, po tome se ono razlikuje od socijalizacije kao sveobuhvatnog procesa, u kome je ono, upravo zbog svoje organizovanosti i sistematizovanosti, centralni proces i glavna delatnost.

Vaspitawe kao delatnost, kao delovawe, ostvaruje se posredstvom određenih sadržaja. Zato su ciljevi, programi i aktivnosti u vaspitawu u određenoj saglasnosti. Po nekim teorijskim (Trnavac 1995:44), ono je zbog toga podložno manipulaciji, posebno u društvu savremenog trenutka, kada postoje mnoštvo informativna i komunikaciona sredstva, pomoću kojih se nude i biraju najraznovrsniji i najrazličitiji sadržaji.

Vaspitawe sa svojom ciljanom prirodom je sredstvo pomoću koga se razvija i formira ličnost; ali i vaspitawe ima svoja sredstva, metode, oblike, sadržaje, i drugo, za delovawe, za vaspitnu akciju.

4. Vaspitawe je proces transmisije i interiorizacije vrednosti. Vrednosti u ovom kontekstu mogu biti različite: moralne (dobro), estetske (lepo), praktične (korisno), saznavne (istinito), ali i ekonomske, naučne, tehničke, umetničke, religiozne, pravne i druge. Svaka od njih sadrži veći broj posebnih vrednosti.

Prihvatimo li da su vrednosti sve one tvorevine (materijalne i duhovne) koje mogu da zadovolje neku ljudsku težnju a da pri tome ne dovedu do osujeđenja neke druge, voj jednake ili vańije, teńwe (Ilić, M. 1978:29), onda je i samo vaspitawe vrednost.

U tom smislu vaspitawe je bitno vrednosno obeleńje procesa izgrađivawa i formirawa ličnosti. Vaspitawe kao vrednost ima intencionalni oblik, pa se i po tome značajno razlikuje od osnovnih vrednosnih kategorija kakve su Dobro, Lepo, Sveto. Vaspitawe je vrednost pomoću koje se napreduje u vrednosnom izgrađivawu ličnosti. Pa i pored ovakvog značaja, vaspitawe kao vrednost zanemareno je u teoriji vrednosti (Nedović 1991:90). Mnogo više je razmatrano kognitivno nego vrednosno izgrađivawe i formirawe ličnosti, i pored toga što je čovek određenih vrednosnih pretpostavki cilj vaspitno-obrazovnog procesa. U wemu se čovek realizuje kao bińje koje stiće znawe, zauzima stavove i inkorporira vrednosti. Otuda je sasvim prihvatljivo da su i ciljevi vaspitawa vrednosti.

5. Moń vaspitawa, wegove granice ili wegova snaga, je problem koji je zaokupљao i zaokupљa sve - i naučnike, i praktičare, i roditelje. Otuda i stalni pokuńaji da se dokuńi moń vaspitawa, a onda i pokuńaji da se wome ovlada. Sve to rezultiralo je brojnim shvatawima koja su raznovrsna, različita, pa i suprotstavљena. Danas se mońe govoriti i o razvijenim teorijama o mońi (ili granicama mońi) vaspitawa koje su takońe različite i suprotstavљene.

Prethodno je, me|utim, pitawe vaspitqivosti ~oveka. Ili, koliko je ~ovek podlo`an vaspitno-obrazovnim uticajima? Na`alost, mo`da i na sre}u, nauka jo { uvek nije dala kona~an odgovor i verovatno da to jo { za dugo ne}e ni u~initi. Ono { to se danas nalazi kao teorijsko obja { wewe uglavnom je rezultat spekulacije i retkih prirodni| eksperimenta.

Vaspitawe nije ni svemo}no ni nemo}no. Ono je mo}no u granicama koje su predodre|ene nasle|enim dispozicijama, uslovima dru { tvene sredine i kvalitetom i kvantitetom aktivnosti vaspitanika (deteta, ~oveka). U drugoj opciji, jedinstvo ~etiri bitna faktora razvoja li~nosti dovode do wenog skladnog i potpunog razvoja, a oni su: nasle|e, sredina, aktivnost pojedinca i vaspitawe. U tom kontekstu, vaspitawe se, zbog ~ovekove nagla { ene vaspitqivosti (edukabilnosti), pojavquje kao pokreta~ka snaga razvoja. Ono laserski bombarduje ostale faktore izazivaju}i reakciju ~iji je rezultat razvoj li~nosti. Bez ostalih faktora vaspitawe je nemogu}e. U takvim uslovima ono stvara u ~oveku li~nost prema op { tim i zajedni~kim qudskim osobinama i odlikama ~oveka kao generi~kog bi}a, prema potrebama i zahtevima odre|enog dru { tva u kome pojedinac `ivi, prema odlikama i zahtevima posebnih dru { tvenih grupa kojima pripada i kojima }e pripadati, i prema osobenostima i zahtevima same li~nosti.

Ako ~ovekova vaspitqivost i nije vi { e predmet spora, unutar samog problema ostaju mnoge nepoznanice. Najpre, i daqe ostaje da se istra `uje mo} vaspitawa i traga za granicama te mo}i, ako ih uop { te ima. Daqe, nu`no je saznati koje su specifi~nosti svake razvojne faze i mogu}nosti vaspitawa po fazama. Zatim, ostaje problem ukupnosti i jedinstvenog delovawa svih faktora, a ne samo odlu~uju}ih i ne samo vaspitawa.

II

1. Istra `ivawa odre|ewa kulture ura|ena samo neku deceniju unazad izve { tavaju da je prikupqeno dve stotine pedest i sedam razli~itih definicija kulture (Kale 1980:40), a skoro da je sigurno da se taj broj do danas bar udvostru~io. Sam taj podatak dovoqno kazuje o slo`enosti kulturne stvarnosti, ali wegovo pravo zna~ewe je ono koje govori o velikim razlikama i velikoj razli~itosti u shvatawu kulture. Naravno, sve definicije kulture nisu podjednako ni ta~ne ni prihva}ene. Na ogromne te { ko}e pri definisawu kulture nailazi se zbog slo`enosti, raznolikosti i dinamike kulture i kulturnog `ivota. To, pak, ne zna~i da ne postoje kriterijumi za definisawe

pojma kultura koji su saglasni sa većinom osnovnih značenja. Za potrebe razmatranja i razumevanja odnosa obrazovne - kultura, kulturu ćemo razumeti istovremeno kao pojavu i vrednost, ali i kao društveni odnos.

Prethodno važno navesti moguće greške pri definisanju kulture koje su zabeležile ili teoretičari kulture. Jedan od njih, Dejvid Bidni (David Bidney), svodi greške u definisanju kulture na pet osnovnih tipova. Prvu grupu pogrešnih definicija čine pozitivističke definicije. To su one definicije koje se temelje na kulturnim i vremenima i kulturnoj praksi kao skupu naučnih činjenica. U drugu grupu ulaze normativističke definicije. One definicije, dakle, koje ističu, norme, svrhu i aspiraciju kulture. Treći tip pogrešnih definicija su one definicije koje se označavaju kao metafizičke. One razdvajaju duhovnu od materijalne kulture. Četvrta grupa pogrešnih definicija su kulturalističke definicije. Kulturu shvataju kao supersocijalni i superindividualni sistem. I, na kraju, pete pogrešne definicije su naturalističke definicije. Po njima kulturu treba dovesti u vezu sa organskim, biološkim i psihološkim dimenzijama čovekovosti.

U pokušaju da izbegne navedene greške D. Bidni kulturu definiše kao proces i proizvod oplemenjavanja potencija ljudske prirode i prirodne okoline u cilju zadovoljavanja osnovnih psiho-socijalnih potreba i aspiracija (Božić 1993:572).

Sociolozi kulture sa jugoslovenskog prostora skoro da su u saglasju da je M. Eli (1978:13; 1982:307) uglavnom uspeo da prevlada prethodno navedene osnovne greške i da je dao jednu integralnu definiciju kulture. Tako je, misle da je on dao i jedno od najrelevantnijih određenja kulture upravo zato što se u definiciji kulture polazi od jedinstva materijalne i duhovne kulture, a značenja kulture poistovećuju sa pojmovima humanosti, stvaralaštva i slobode. Po njemu kultura je skup svih materijalnih i duhovnih vrednosti (procesa, promena i tvorovina) koje su nastale kao posledica materijalne i duhovne intervencije čoveka u prirodi, društvo i prirodu. Ona je najviši izraz čovekovog stvaralaštva koji je uvek mame ili višestruki istorijski i okolnostima uslovljen. Humanost je osnovno načelo vrednovanja i smisla kulture.

Na istom tragu je i određivanje kulture sociologa kulture iz srednje generacije naših sociologa - N. Božića. Kultura, po njemu (1998:29) složen je dinamični društveno-istorijski uslovljen fenomen koji predstavlja sveukupnost odnosa iskustva i svesti čoveka prema materiji, duhu i svim istorijski

nastalim proizvodima duha u društvenoj povesti i praksi ~ove~anstva. Kao mogućnost (potentia) ona se zasniva na svim svesnim stremljenjima (ratio) ali i iracionalnim i pretpostavljenim mogućnostima društvenih grupa i pojedinaca usmerenih na izgradnju humanijih uslova ~ovekove egzistencije u budućnosti.

2. Moguće je, sledstveno navedenim odredjenjima kulture, razlikovati duhovnu kulturu i materijalnu kulturu. Duhovna kultura je deo kulture koji se manifestuje na nivou simbola (simbolima). Materijalna kultura je sve ostalo u kulturi. Ona se, pored simbolizacije, manifestuje kroz materijalna dobra i uz fizičku aktivnost. Govor i druge oblike duhovne kulture nije moguće objasniti zakonima prirode (do kojih su došle prirodne i tehničke nauke), već zakonima kulture (koju neki nazivaju i superorganska stvarnost).

Teoretičari kulture ~esto kulturu dele na kulturu u užem i kulturu u širem smislu. U širem smislu kultura obuhvata sve ono što je ~ovek proizveo i što je bio u stanju da proizvede, sve ono što je uspeo da stvori kao svoje područje. U užem smislu kultura znači ostvarivawe humanih vrednosti samo u duhovnom pogledu.

Moguće je, takođe, razlikovati i kulturu u objektivnom smislu i kulturu u subjektivnom smislu. Prvu ~ine sva dostignuća jednog društva, a drugu ~ini onaj deo kulture koji je neki pojedinac usvojio. U nerazvijenim društvima i kulturama skoro da nema razlike između ova dva vida kulture, pa ih odrasle osobe usvajaju skoro u potpunosti. Razvojem društva i kulture povećava se razlika između kulture u objektivnom i kulture u subjektivnom smislu. U savremenom društvu i u različitim kulturama nema i nemogući su pojedinci koji mogu ovladati ukupnom kulturom. ~ovek je kulturno biće, ali i biće kulture. On je svakao proizvod kulture, ali i wen stvaralac. Iako je doprinos ~oveka-pojedinca razvoju kulture mali, ona se neprestano i brzo razvija. To je zato što kultura ima oznake kulturnog procesa, pa se uticaj pojedinca povećavao što je ona razvijenija.

3. Kultura je slojevita društvena pojava. Pored wenih univerzalnih vrednosti, postoje i weni različiti oblici. Tako pored navedene podele, moguće je razlikovati i elementarnu kulturu, masovnu kulturu i vrhunsku kulturu. Pored toga, kultura jednog društva se može deliti i na potkulture, pa se govoriti, na primer, o omladinskoj potkulturi. Za razliku od wue u društvu se mogu pojaviti i različiti oblici kontrakture.

Kultura nije statičan, već je dinamičan i vrlo aktivan proces. Ona se zato akumulira i širi stalnim povećawem kon-

takata sa drugim kulturama različitih društava. Pored, dakle, svog sopstavnog obogaćivanja, obogaćivanja stvaralaca u sopstvenoj kulturi, svaka pojedinačna kultura bogati se i primawem elemenata drugih kultura. To se, istorijski posmatrano, stalno povećavalo, a u savremenom dobu to je vrlo dinamičan i višeslojan proces. Nema kulture bez elemenata drugih kultura. Antropolog R. Linton (Vujević 1991:36-37) sve je to pokazao jednim vrlo inspirativnim tekstom na primeru američkog društva, koji parafraziran ima zaista obrazovnu težinu, pa ga zato nadaće navodimo.

Solidni američki građanin budi se u krevetu koji je izgrađen prema uzorku čije je poreklo s Bliskog istoka, ali koji se izmenio u severnoj Evropi pre nego što je prenesen u Ameriku. On skida sa sebe prekrivač od pamuka koji je bio odomaćen u Indiji, ili od lana, odomaćenog na Bliskom istoku, ili čak od svile čija je upotreba otkrivena u Kini. Svi su ovi materijali izatvani ili ispredeni postupkom koji je izmišljen na Bliskom istoku. Tada navlače svoje mokasine, koje su izmislili Indijanci u čumama istočne Amerike i ide u kupatilo čija je konstrukcija mešovita evropskih i američkih izuma novijeg datuma. On oblači pižamu i odeću koja je izmišljena u Indiji i umija se sapunom koji su otkrili stari Galii. Posle toga se brije, što je mazohistički ritual koji, po svemu, vuče poreklo od starih Sumerana ili Egipćana. Vrativši se u spavaću sobu uzima svoje odelo i počinje da se oblači. Oblači pantalone čiji oblik potiče od kožnog odela nomada iz azijskih stepa, obuva cipele od čavqene kože, koje su pronašli stari Egipćani i koje su oblikovane po jednom uzorku iz klasične mediteranske civilizacije, pa stavqa oko vrata čarenu svetlu traku od tkanine koja je ostatak čala kakav su preko ramena nosili Hrvati u XVII veku. Pre nego što je doručkovati, baca pogled kroz prozor, čije su staklo pronašli stari Egipćani, pa ako pada kiša, uzima kišobran koji su izmislili u jugoistočnoj Aziji. Na glavu stavqa šešir od materijala koji je izmišljen u azijskim stepama. Na putu za doručak zaustavqa se da bi kupio papir koji plaća novcem, jednim starim indijskim izumom. U restoranu se susreće sa čitavom serijom posuđenih elemenata. Wegov tawir je napravljen od keramike koja je pronađena u Kini, no to je od čelika koji je prvi put proizveden južnoj Indiji, viquška je sredovečni talijanski izum, a wegoška je derivat oblika rimskog originala. Započnemo doručak jednom pomorankom, koja potiče iz istočnog Mediterana, komadom diwe koja potiče iz Persije, ili komadom lubenice koja potiče iz Afrike. Zatim uzima kafu načinjenu od jedne

bi qke iz Etiopije. Posle vo}a i kafe prelazi na kola~e, vrstu keksa koju su izmislili Skandinavci peku}i ih od `ita, odnosno od p{enice koja je prona}ena u Maloj Aziji. Kao uzgredno jelo mo`e uzeti jo{ jaja od jedne vrste ptica pripitomqenih u Indokini, ili tanki odrezak mesa jedne `ivotiwe pripitomqene na Bliskom istoku, koji je usqen i osu{en po postupku koji je izmi{qen u severnoj Evropi. Kada zavr{i sa jelom po`ele}e da zapu{i, {to je obi~aj ameri~kih Indijanaca, pu{e}i bi qku koja je prona}ena u Brazilu, stavqaju}i je u lulu koju su prona{li Indijanci iz Virxinije, ili smotav{i je u obliku cigarete koja poti~e iz Meksika. Ako mu to nije dovoqno mo`e popu{iti jo{ jednu cigaretu koju su s Antila preneli [panci. Ako pu{e}i ~ita dnevne novosti o nemirima u svetu, od{tampane slovima koja su prona}ena u Nema~koj, on }e kao dobar gra}anin zahvaliti jednom hebrejskom bo`anstvu na indoevropskom jeziku {to je stopostotni Amerikanac.

4. ^ovek ima razli~ite potrebe. Najizrazitije su biolo{ke i kulturne potrebe. Na kulturu se zato mo`e gledati kao na sveukupnost odgovora na qudske potrebe, na potrebe dru{tvenih grupa i pojedinaca. To su potrebe koje nastaju u oblasti dru{tvenog bi}a ~oveka. U tom smislu kultura se ne mo`e uspe{no razumeti i objasniti ako se ne uka`e na wenu funkcionalnost. Od mnogobrojnih funkcija kulture (Ili}, M. 1982:307) najva`nije su slede}e:

- ♦ funkcija op{tewa i komunikacije,
- ♦ za{titna funkcija,
- ♦ funkcija ozna~avawa i osmi{qavawa,
- ♦ funkcija uskladi{tewa i kori{tewa obave{tewa,
- ♦ normativna funkcija,
- ♦ funkcija socijalizacije i vaspitawa, i druge.

Zato se na kulturu mo`e gledati kao na sveukupnost odgovora (uspe{nih i neuspe{nih) koje je ~ove~anstvo dalo na osnovne qudske potrebe uop{te, a posebno na potrebe pojeinih grupa i li~nosti.

5. Kulturu prate stalne promene. Ona je promenqiva dru{tvena pojava, ili dinami~ka sociolo{ka kategorija - kako smo napred naveli, koja se istorijski mewa. Re~ je, u stvari, o kulturnoj dinamici, koja se odvija preko razli~itih procesa, me|u kojima su i akulturacija i enkulturacija (Ili}, M. 1978:32). Upravo akulturacija i enkulturacija kao procesi kulturne dinamike u neposrednoj su vezi sa vaspitawem/obrazowem, o ~emu }e nadaqe biti re~i.

III

Odnos između vaspitawa i kulture je isprepleten i veoma kompleksan. Bez kulture nije moguće vaspitawe, kao što i kulture nema i ne bi bilo bez vaspitawa. Vaspitawem se razvija kultura u subjektivnom smislu. Ono podstiče i omogućuje razvoj kulture.

1. Prethodno, a u skladu sa određenem prirode i suštine obrazovawa, kultura u svojoj ukupnosti pođe je od višenica, područje materijalnih i duhovnih tvorevina koje su zrna znawa, koje su znawe. To i takvo znawe se uči. Učega pojedinci, ali i, na različite načine i na različitim nivoima, svi pripadnici jednog društva. Učega višenica iz kulture i o kulturi odvija se u vaspitno-obrazovnom procesu. Ovaj proces može biti organizovan i sistematiskan u instituciji - školi, ali i izvan nje, u okvirima sredstava masovnog komunicirawa i kontestualnih činilaca. Zato je vaspitawe posrednik između kulture i pojedinca. Ono je transmisivna sila između kulture i ličnosti. Ili, blaženo, vaspitawe je posrednik kulture i vrednosti. Bez obrazovawa kao permanentnog organizovanog i neorganizovanog sticawa i usvajawa znawa, znawa o kulturi i iz kulture ostala bi nedostupna čoveku. Ostala bi mu i nepoznata.

2. Kultura se i stvara. Da bi se kultura stvarala, procesom vaspitawa treba osposobiti/pripremiti pojedince za stvarawe kulture. Dosta argumentovano sociolozi obrazovawa i kulture (Čifrić 1990:20) obrazlažu tezu da se suština vaspitawa (obrazovawa) može svesti na razvijawe i stvarawe sposobnosti pojedinaca i društvenih grupa da razvijaju kulturne vrednosti, a ne u ograničavawu vaspitawa na te vrednosti. Vaspitawe pojedinaca za stvarawe kulture nemoguće je, pak, bez podsticawa utopijskog mišljenja i razvoja ličnosti.

Obrazovawem se stiču, razvijaju i formiraju navike, veštine i sposobnosti čoveka koje se stiču u kulturi. Obrazovawem se i izgrađuje osnova za formirawe pogleda na svet. Sve to zajedno: ličnost čoveka, znawa o kulturi i iz kulture, navike, veštine i sposobnosti, omogućavaju kulturu, omogućavaju njen razvoj i stalno napredovawe. Vaspitawe, dakle, omogućuje kulturu, podstiče i omogućava njen razvoj.

Vaspitawe omogućuje akulturaciju. Ako prihvatimo ono određewe akulturacije koje daju sociolozi kulture (Božilović 1998:104) onda je akulturacija kompleksan socijalno kulturni proces koji se odigrava u prostornoj i vremenskoj perspektivi, a mani festuje se kroz proces dodira kultura dveju različitih glo-

balnih dru{tvenih zajednica, pri ~emu se kultura jedne od njih zna~ajno mewa u dijalekti~kom procesu kulturne interakcije. Po{to je o interakciji re~, onda se i u ja~u kulturu inkorporiraju elementi slabije kulture. Taj i takav proces, podrazumeva obrazovnu podlogu, ali je i sam vaspitawe. Akulturacija je naro~ito veoma intezivna u savremenom dobu, posebno u uslovima razvijenog saobra}aja i masovnih komunikacija.

Vaspitawe omogu}uje i enkulturaciju shva}enu kao proces preno{ewa kulturnih tvorevina iz jedne dru{tvene zajednice u drugu tako {to se odre}eni elementi kulture od strane pojedinaca unose u drugu zajednicu. Pojedinaac sa svojom kulturom i znawima o kulturi ulazi u druga~iju kulturnu sredinu i u woj {iri elemente svoje kulture. Re~ je o kulturnom dodiru izme}u pojedinca i dru{tvenih grupa. To mo`e biti pojedinac koji je stran zajednici u kojoj se kulturna tvorevina ili elementi kulture {ire, ali mo`e biti i pojedinac iz te zajednice koji je bio u stranoj kulturnoj sredini pa, po povratku u svoju, u woj {iri elemente kulture koje je stekao.

3. Ali i kultura omogu}uje vaspitawe. Umeri u kojoj vaspitawe zavisi od ekonomije dru{tva, u meri u kojoj se ekonomski omogu}uje i materijalno podsti~ewegov razvoj, u skoro istojmeri wega omogu}uje i kultura i wegov razvoj zavisi od kulturnih ~inilaca. Kulturne dimenzije vaspitawa i obrazovawa i kulturni stilovi proisti~u iz pripadnosti nekoj potkulturnoj grupi. Stavovi, orijentacije i obrazovne aspiracije nedeqivi su od kulture i wome su uslovqeni.

"Kulturni kapital" doprinosi, omogu}uje, ali i odre}uje {kolsko pona{awe i stavove prema vaspitawu i obrazovawu uop{te. Uspehu obrazovawu ({koli) je u direktnoj vezi sa kulturnim kapitalom, koji dete nosi iz porodi~ne sredine. On uti~e i na profesionalnu orijentaciju i na obrazovne aspiracije pojedinca. Iza svega, pak, stoji uslovqena prva determinanta, a ona ja stav porodice prema obrazovawu. Dete koje dolazi u {kolu bez poznavawa osnova muzike, slikarstva, poezije i sli~nog, dolazi u {kolu bez kulturnog kapitala ili je on vrlo mali. Wegove obrazovne poptrebe su objektivno druga~ije od obrazovnih potreba deteta koje u {kolu dolazi sa optimalno bogatim obrazovnim kapitalom. "Kultura siroma{tva", odnosno "plavih kombinezona" i "kultura belih okovratnika" odre}uju razli~ite dimenzije, razli~itu strukturu i razli~ite nivoe obrazovawa, ali i razli~ite odnose u obrazovawu.

Kultura kao potkultura, kao kulturni miqe porodice, kao "kulturni kapital" pojedinca, pojavquje se kao svojevrsan

i vrlo snažan mehanizam socijalne selekcije u obrazovanju. Po svojoj prirodi i izvornosti deluje kao prvi izvedeni mehanizam selekcije u obrazovanju. Primarnost, naravno, pripada ekonomskom položaju i materijalnim uslovima porodice. Po snazi, pak, kojom deluje i po posledicama koje izaziva u vaspitavanju i obrazovanju on je ravan ekonomskim uslovima. Istranikawa u sociologiji obrazovanja upravo to i pokazuju. Uspehu {koli u velikoj meri zavisi od kulturnih ~inilaca koji neposredno deluju u porodi~noj potkulturnoj sredini. Deca iz ni`ih slojeva dru{tva sa istim IQ (kvocijent inteligencije) kakav imaju i deca iz srednjih i vi{ih slojeva daleko su mawe uspe{na u obrazovanju od ove druge dece. [kola, kojoj pe~at daju vrednosti i `ivotna o~ekivawa srednjeg i vi{eg dru{tvenog sloja, organizovana je prema kulturnom obrascu tih slojeva i u kojoj se ni{ta ne preduzima {to bi zna~ilo podr{ku deci iz ni`ih slojeva. Deca iz nepriviligovanih (ni`ih) slojeva svoje aspiracije vezuju za kraje {kolovawe i ona iz institucionalnog obrazovanja budu eliminisana mnogo pre nego deca iz ostalih slojeva. Selekcija u obrazovanju najpre i najvi{e se ti~e dece i mladih koji su nosioci "kulture siroma{tva".

Odnos prema {koli i obrazovanju uop{te usloven je socijalnim polo`ajem porodice koji u sebe ukqu~uje i wen kulturno-obrazovni status. Istranikawa pokazuju da deca iz porodica koje pripadaju privilegovanim slojevima dru{tva posti`u boqi {kolski uspeh, imaju ve}e sposobnosti, spretnija su i boqe i lak{e se odzivaju na zahteve {kole. Wihova dugotrajna interiorizacija duhovnih vrednosti i intelektualnih sposobnosti omogu}ava im da se u odnosu na decu iz nepriviligovanih porodica pojavquju kao superiornija. Pored toga interiorizacija kulturnih vrednosti i razvoj intelektualnih sposobnosti iskqu~uje bilo kakvu prinudu i pritisak u procesu usvajawa drugih znawa i razvoja drugih sposobnosti, a pre svega onih koje obrazovni sistem zahteva. Navedeni "stavovi i pona{awa" prema institucijama obrazovanja, koji imaju neposredno i iskqu~ivo socijalno poreklo, igraju ogromnu ideolo{ku ulogu neguju}i i ovekove~avaju}i mit o "prirodnim harizmama". P. Burdije (sa Passeronom) u sada ve} ~uvenoj studiji Naslednici: studenti i kultura zakqu~uje da je re~ o intelektualnoj kultivaciji kao prisnosti sa intelektualnim delatnostima i sa tajnama umetni~kih i kulturnih dela koja je rezultat "osmotskog u~ewa" koje usvaja dete iz privilegovanih porodica sistematski konzumiraju}i razna kulturna dobra visokog kvaliteta (Bourdieu, P. et Passeron, J-C. 1964). Tako se prenose privilegije vaspitawa i obrazovawa ve} privilegovanim.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bestu`ev-Lada, I. V. (1996) "Obrazovawe i kultura: problemi uzajamnih odnosa". Inovacije i tradicija u obrazovawu, Moskva i Beograd, Ruska akademija obrazovawa i Zajednica u`iteqskih fakulteta.
2. Bourdieu, P. et Passeron, J-C. (1964) *Les héritiers: les étudiants et la culture*. Paris: Les éditions de Minuit.
3. Bo`ilovi}, N. (1998) Sociologija kul ture. Ni{: Narodne novine.
4. Bo`ovi}, R. (1993) "Kultura". Enciklopedija poli t i-ke kul ture, Beograd, Savremena administracija.
5. Vujevi}, M. (1991) Uvod u sociologiju obrazovawa. Zagreb: Informator.
6. Gaji}, O. i Grandi}, R. (2000) " [kola u kulturnoj misiji", Nastava i vaspitawe, Beograd, broj 3.
7. Golubovi}, Z. (1973) ^ovek i wegov svet. Beograd: Prosveta.
8. Delor, @. (1996) Obrazovawe skrivena riznica. Beograd: Ministarstvo prosvete
9. Durkheim, É. (1973) "L' éducation, sa nature et son role". U Éducation et sociologie. Paris: P.U.F..
10. Ili}, M. (1978) Sociologija kul ture i ume tnost i. Beograd: Nau-na kwiga.
11. Ili}, M. (1982) "Kultura". Sociolo{ki leksikon, Beograd. Savremena administracija.
12. Ili}, V. i sar. (1992) [kola - sredi { te kul ture. Beograd i Ni{: Zavod za prou-avawe kulturnog razvitka i Prosveta.
13. Kale, E. (1980) Uvod u znanost o kul turi. Zagreb: [kolska kwiga.
14. Kozomora, M. (1983) "Kulturna funkcija { kole", Pedago{ka stvarnost, Novi Sad, broj 4.
15. Kokovi}, D. (1993) Zaboravqena kul tura. Novi Sad: Svetovi.
16. Kon, S. I. (1991) Dete i kul tura. Beograd: Zavod za uxbenike i nastavna sredstva.
17. Mialaret, G. (1981) *Éducation*. Paris: P.U.F..
18. Nedovi}, V. (1991) Prilozi teoriji obrazovawa. Kraqevo: Slovo.
19. Pe{i}, M. (1992) "Kultura i obrazovawe". Ili}, V. i sar. [kola - sredi { te kul ture, Beograd i Ni{: Zavod za prou-avawe kulturnog razvitaka i Prosveta.
20. Radulovi}, L. (1996) Seoska { kola kao posrednik kul ture. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju filozofskog fakulteta.
21. Trnavac, N. i \or|evi}, J. (1995) Pedagogija. Beograd: Nau-na kwiga.
22. Flere, S. (1976) Obrazovawe u dru{tvu. Ni{: Gradina
23. Cifri}, I. (1990) Ogledi iz sociologije obrazovawa. Zagreb: [kolske novine.

Napomena: Ovaj tekst je nastao radom na makroprojektu Regionalna kulturna saradwa na Balkanu (14T07) koji je finansiralo Ministarstvo za nauku i tehnologiju Srbije, a realizuje Institut za sociolo{ka istra`ivawa Filozofskog fakulteta u Ni{u.

Miomir Ivković, Niš

CULTURE AND EDUCATION: RELATIONS BETWEEN THE TWO SOCIAL SUBSYSTEMS

Summary

The paper denotes, in general outline, a relationship between education and culture. In this context, education is perceived as a process of affecting a personality, its development and formation, as a permanent improvement of the structure of man's psychic abilities. From the conceptual and factual point of view, it involves education as a process of transmission and acquisition of knowledge, as well as a process of the development of various skills and habits essential to any human being. As for the conceptual determination of culture, the author leaves it over to the sociologists of culture who define it as a complex, dynamical and socio-historically conditioned phenomenon which embodies the totality of relations of man's experience and consciousness toward the matter, the spirit and all historically developed products of the spirit in the social subconsciousness and practice of the mankind... Having correlated them, the author sees education and culture as two social subsystems. He marks their relations as the interrelation between two functional parts of the society. It is interlaced and very complex. Without culture, education is not possible, as it is the case with culture which cannot and would never exist without education. Education develops culture in the subjective sense. Education is a mediator between culture and individuals. It is a transmission force between culture and individuals. Without education as permanent organized or unorganized acquisition and adoption of knowledge, the knowledge about culture and resulting from it would be inaccessible to the mankind.

Key words: education, culture, cultural wealth, acculturation, enculturation, values.